۱۲۷-۱۴۶

# مقایسه آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان: مورد مطالعه زاهدان و تهران

هادی برابری[۱] دکتر بهاره آروین[۲]

**چکیده:** آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان متأثر از محیطهای اجتماعی اند و بر وضعیت فعلی و دورنمای تحصیلی و شغلی آنها تأثیر می‌گذارند، از این رو شاخص مهمی برای ارزیابی نابرابریهای تحصیلی و شغلی به حساب می‌آیند. هدف از این پژوهش، شناخت آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان زاهدان و تهران به منظور مقایسه سطح و نوع این آرزوهاست. برای دستیابی به این هدف نمونه‌ای با حجم ۳۰۰ نفر (۱۵۰ دانش‌آموز پایه یازدهم زاهدان و ۱۵۰ دانش‌آموز پایه یازدهم تهران) از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای با کنترل متغیرهای پایگاه اقتصادی- اجتماعی، سن و جنس انتخاب شد و پرسشنامهٔ محقق‌ساختهٔ آرزوهای تحصیلی و شغلی میان آنها توزیع شد. یافته‌های پژوهش نشان دادند که آرزوهای تحصیلی دانش‌آموزان زاهدان به‌جز بحث تنوع و میزان مشخص‌بودن، تفاوت چندانی با آرزوهای تحصیلی دانش‌آموزان تهران ندارد، ولی این آرزوهای تحصیلی بالا نتوانسته اند موقعیتهای شغلی آرزویی متناسب با خود را ایجاد کنند، درحالی‌که این تناسب آرزویی برای دانش‌آموزان تهرانی کاملاً مشهود است. در زمینه آرزوهای شغلی، تفاوت معنادار میان آرزوهای دانش‌آموزان زاهدان و تهران هم از لحاظ نوع و هم از لحاظ سطح آرزوها وجود دارد و آرزوهای شغلی دانش‌آموزان تهران متنوع تر و مشخص‌ترند و سمت و سوی غالب این آرزوها، ناظر بر مشاغل با منزلت و درآمد بالاست. نتیجه آنکه در مقایسه آرزوهای دانش‌آموزان زاهدان و تهران آنچه اهمیت دارد و از آن می‌توان به منزلهٔ شاخص نابرابری یاد کرد نه ترجیح دانش‌آموزان برای حضور در دانشگاهها و مقاطع تحصیلی بالاتر بلکه نوع رشته و نوع شغل آرزویی آنهاست.

**کلید واژگان:** آرزوها، آرزوهای شغلی، آرزوهای تحصیلی، نابرابری تحصیلی، نابرابری شغلی.

☑ تاریخ دریافت: ۹۷/۰۹/۲۰ ☑ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۸/۰۵

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس. hadibarabari66@gmail.com

۲. (**نویسنده مسئول**) استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس. bahare.arvin@modares.ac.ir



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

## طرح مساله

آرزوهـــای تحصیلی[1] و شـــغلی[2] در متن و زمینه‌های گوناگون اجتماعی شـــکلهای متفاوتی به خود می‌گیرند (چنگ[3] و استارکس[4]،۲۰۰۲؛ خطاب[5]، ۲۰۰۳ و ۲۰۱۴؛ بومن[6]،۲۰۱۰؛ ری[7]،۲۰۰۶). این تفاوت می‌تواند متأثر از ســـاختار فرصتهای موجود باشـــد (بیکر[8] و همکاران،۲۰۱۴) یا ریشـــه در هنجارها و ارزشـــهای جمعی داشته باشد (فرای[9]،۲۰۱۲). از آنجایی که ساختار فرصتها و نظامهای ارزشی برحسب جوامع از هم متفاوت اســـت پس ما با تنوعی از آرزوهای تحصیلی و شـــغلی روبه‌رو هستیم. تنوعی که گفته شـــد، اهمیت ویژه دارد زیرا آرزوها اثری تعیین‌کننده بر مسیرهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان می‌گذارند (هارت[10]، ۲۰۱۲). بر اساس یافته‌های پژوهشی که گویون و هیلری[11] (۲۰۱۶) در فرانسه انجام دادند، هر چند شاخصهای کمّی چون منابع، فرصتها و مسیرهای تحصیلی شغلی لازمه عدالت آموزشی و شـــغلی هستند، تحقق‌پذیری یا شرط کافی برای بروز و ظهور چنین عدالتی را باید در کیفیت آگاهی دانش‌آموزان نسبت به این منابع و امکانات، تعریفی که هر دانش‌آموز از قابلیتها و تواناییهای خود دارد و مسیری (تحصیلی و شغلی) که بر می‌گزینند، جستجو کرد. از این منظر، آرزوهای تحصیلی و شغلی محل بروز و تجلی چنین ویژگیهایی هستند.

درواقع، آرزوهای تحصیلی و شـــغلی به منزلهٔ شاخصی برای سنجش نابرابری تحصیلی و شغلی در نظر گرفته می‌شـــوند و سطح و نوع این آرزوها می‌تواند نشانگر سطوح مختلف نابرابری در جامعه باشد (هارت، ۲۰۱۲؛ بومن، ۲۰۱۰). نابرابریهایی که تنها از طریق تأکید روی شـــاخصهای کمّی چون سرانه فضاهای آموزشی، نسبت دانش‌آموز به معلم، نرخ ثبت‌نام دانش‌آموزان و توزیع امکانات آموزشی نمی‌توان به فهم آنها نائل شد. کمیت‌گرایی مطرح شده را می‌توان در غالب مطالعات انجام شده در حوزه نابرابری تحصیلی و شـــغلی مشاهده کرد (اسماعیل‌ســـرخ،۱۳۸۰؛ کچوییان و آقاپور،۱۳۸۵؛ کریمیان بستانی و رجبی، ۱۳۸۹؛ شـــیر کرمی و بختیارپور، ۱۳۹۳؛ زارع شاه‌آبادی و بنیاد،۱۳۹۳؛ افقه و همکاران،۱۳۹۴). نتیجه این‌که آرزوهای تحصیلی و شغلی به نوعی نشان‌دهندهٔ میزان و نوع سرمایه‌گذاری افراد در حوزهٔ آموزش و اشـــتغال اند (بیکر و همکاران،۲۰۱۴؛ بومن،۲۰۱۰؛ مکسول[12] و همکاران،۲۰۱۶). ما حتی اگر

1. Educational aspirations
2. Occupational aspirations
3. Cheng
4. Starks
5. Khattab
6. Bowman
7. Ray
8. Baker
9. Frye
10. Hart
11. Guyon & Huillery
12. Maxwell



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

بتوانیم توزیع نابرابر امکانات آموزشی و شغلی را بر حسب مناطق گوناگون کشور به‌دست آوریم همچنان نمی‌توانیم به نتیجه‌گیریهایی در مورد آرزوهای تحصیلی و شـــغلی دانش‌آموزان این مناطق برسیم، زیرا همان‌گونه که عنوان شد، آرزوهای تحصیلی و شغلی در متن و زمینه‌های گوناگون صورتهای متفاوت به خود می‌گیرند. بحث مقایسه آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان نیز ناظر بر همین تنوع در جنس و نوع آرزوها و نتایج متعاقب آن روی وضعیت تحصیلی و شغلی آنان است.

اکثـــر محققان برای تعریف و توضیح آرزوها از مفهوم مشـــابه و رقیـــب آن یعنی انتظارات[1] کمک گرفته‌اند (جیکوب[2] و وایلدر[3]، ۲۰۱۰؛). انتظارات به آنچه افراد فکر می‌کنند در آینده برایشان اتفاق خواهد افتاد ارجاع دارد، در حالی که آرزوها مربوط به چیزهایی می‌شود که امید دارند در آینده به‌دست آورند (جیکوب و وایلدر، ۲۰۱۰). به عبارت دیگر، انتظارات ریشـــه در احتمالات دارد ولی آرزوها بیشـــتر تحت تأثیر اولویتهای ارزشـــی حاکم بر زندگی افرادند (کرک[4] و همکاران، ۲۰۱۲). البته پژوهشهایی هم وجود دارند که در آن تمایز میان انتظارات‌آرزوها جای خود را به تمایز میان آرزوهای ایده‌آل‌گرایانه[5] و آرزوهای واقع‌گرایانه[6] داده است. در اینجا نیز محور بحث همان جایگاه واقعیت و احتمالات در آرزوهاست و فرض می‌شـــود با گذشـــت زمان آرزوها در برخورد با واقعیت جنبهٔ ایده‌آل‌گرایانه خود را از دســـت داده و به سمت واقع‌گرایی نزدیک می‌شوند. نتایج اغلب پژوهشها نشان می‌دهند که از یازده سالگی به بعد عنصر احتمالات نقشی تعیین‌کننده در ساخت آرزوها بازی می‌کند (دوپریز[7] و همکاران، ۲۰۱۲).

از نظر هارت (۲۰۱۲) افراد می‌توانند آرزوهایی در زمینهٔ حوزه‌هایی متفاوت از جمله خانواده، محیط زیست، دین، اشتغال، تحصیل و غیره داشته باشند. هدف ما در این پژوهش پرداختن به آرزوهای حوزهٔ تحصیل و اشتغال است.

در چند دهه اخیر به‌ویژه از دههٔ ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ به این سو تلاش بسیار برای مطالعه آرزوهای تحصیلی و شغلی شـــده اســـت (دوپریز، ۲۰۱۲؛ خطاب، ۲۰۱۴؛ بیکر و همکاران، ۲۰۱۴ ؛ دومر[8] و برندن[9]، ۲۰۱۵؛ جیکوب و وایلدر، ۲۰۱۰). اغلب پژوهشهای اولیه نشان می‌دهند که طبقات پایین نسبت به طبقات بالای اجتماعی از ســـطح آرزوهای پایین‌تری برخوردارند. این امر یکی از عواملی اســـت که منجر به موفقیت تحصیلی پایین برای این گروه از دانش‌آموزان می‌شود (گویون و هیلری، ۲۰۱۶). به مرور و با وسعت‌گرفتن دامنه پژوهشـــها در مورد آرزوهای تحصیلی و شغلی، در کنار طبقهٔ اجتماعی روی عواملی دیگری چون

1. Expectations
2. Jacob
3. Wilder
4. Kirk
5. Idealistic aspirations
6. Realistic aspirations
7. Dupriez
8. Doumer
9. Brandon



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

سرمایه‌های اجتماعی قومی و خانوادگی، گروههای مرجع، محیط مدرسه، سرمایه فرهنگی و گروه همسالان نیز به منزلهٔ عوامل شکل‌دهندهٔ این آرزوها تأکید شد (گویت[1] و سییه[2]، ۱۹۹۹؛ هارت،۲۰۱۲؛ مکسول و همکاران،۲۰۱۶؛ خطاب،۲۰۰۳ و ۲۰۱۴). هر چند این پژوهشها نسبت به پژوهشهای اولیه طیفی گسترده‌تر از عوامل را مورد بررسی قرار می‌دهند، ولی هنوز بر الگومندبودن آرزوهای تحصیلی و شغلی بر اساس قومیت، نژاد و طبقه اجتماعی تأکید می‌کنند (گویت و سییه، ۱۹۹۹). در حالیکه برخی از پژوهشهای جدید به‌ویژه در ایالات متحده آمریکا و انگلستان نشان می‌دهند که بعضی از اقلیتهای قومی در این کشورها از سطح آرزوهای بالاتری نسبت به اکثریت برخوردارند یا اینکه سطح آرزوهای زنان بالاتر از مردان است (بیکر و همکاران،۲۰۱۴؛ خطاب، ۲۰۱۴؛ سینت کلر[3] و همکاران،۲۰۱۳؛ کلر و بنجامین[4]،۲۰۱۱). حتی اشنایدر[5] و استیونسون[6] مدعی می‌شوند که در آمریکا فارغ از طبقهٔ اجتماعی، قومیت، نژاد و جنسیت جوانان، سطح آرزوهای همهٔ آنان بالاست (به نقل از خطاب، ۲۰۱۴). در حالی که پژوهشهای صورت گرفته در دیگر نقاط جهان به‌ویژه مناطق محروم نشان می‌دهند که آرزوهای تحصیلی و شغلی بر اساس جنسیت، پایگاه اقتصادی‌ـ اجتماعی و قومیت افراد از هم متفاوت اند (ادل[7]، ۱۹۸۹؛ ری، ۲۰۰۶؛ چنگ و استارکس،۲۰۰۲؛ دومر و برندن ،۲۰۱۵؛ تامپسون و همکاران، ۲۰۱۵). این نتایج متفاوت سبب شده است که گاهی موضوع آرزوها چه در فضای اکادمیک و چه در عرصه سیاستگذاریهای آموزشی به مبحثی داغ و قابل‌بحث تبدیل شود.

به طور کلی دو رویکرد غالب در زمینهٔ مطالعه آرزوها وجود دارد: رویکرد فرصت انسداد و رویکرد کنش عقلانی (رید[8]،۲۰۱۲). در رویکرد فرصت انسداد، آرزوها در پاسخ به فقدان یا حضور نیروهای نهادی و ساختاری مانند نابرابریهای ساختاری شکل می‌گیرند. این نظرات با ایجاد تمایز میان آرزوها و انتظارات و جدا کردن آرزوهای تحصیلی از آرزوهای شغلی، منزلتی و درآمدی، آرزوها را به حوزهٔ نابرابری پیوند می‌زنند (رید،۲۰۱۲). در واقع این تفاوت در دسترسی منابع است که به آرزوهای جوانان شکل می‌بخشد (کائو و تیئندا[9]،۱۹۹۸). در چارچوب رویکرد فرصت انسداد، میکلسون[10] (۱۹۹۰) تمایز میان نگرشهای ملموس[11] و نگرشهای انتزاعی[12] را پیشنهاد می‌کند. به باور او این نگرشهای ملموس‌اند

1. Goyette
2. Xie
3. St. Clair
4. Benjamin
5.Schneider
6. Stevenson
7. Odell
8. Reed
9. Kao & Tienda
10. Mickelson
11 . Concrete attitudes
12 . Abstract attitudes



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

که رفتارهای تحصیلی دانش‌آموزان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. نگرش انتزاعی از نظر میکلسون باورهای کلی در مورد تحصیل است، از جمله این وعده که «تحصیل وسیله‌ای برای تحرک اجتماعی است». اما نگرش‌های ملموس نشان دهندهٔ تجارب واقعی یک گروه خاص است (کائو و تیئندا، ۱۹۹۸). بنابراین از نظر میکلسون آرزوهای تحصیلی جوانان محروم از طریق تجربیات روزمره آنان در مدرسه، خیابان و خانه شکل می‌گیرند (کائو و تیئندا،۱۹۹۸).

مطابق با رویکرد کنش عقلانی، افراد در یک فرایند کاملاً عقلانی، هزینه‌ها و منافع بالقوه کنش یا انتخاب‌شان را در نظر می‌گیرند (فرای،۲۰۱۲). طبق این دیدگاه آرزوهای تحصیلی و شغلی نشان‌دهندهٔ اهداف سرمایه‌گذارانه افراد بر اساس محاسبات عقلانی‌شان است. اخیراً، نظرات متأثر از این رویکرد، از محاسبه هزینه و منافع اقتصادی صرف فراتر رفته است و نقش سایر منافع غیر مادی و همچنین نیروهای ساختاری را نیز در نظر می‌گیرد (رید،۲۰۱۲؛ رز[1] و برد[2]،۲۰۱۳).

نظریه ری که نقش راهنمای این پژوهش را دارد متأثر یا به عبارتی، تلاشی است برای تلفیق رویکردهای موجود از جمله رویکرد فرصت انسداد و انتخاب عقلانی. ری با ابداع[3] مفهوم «پنجره آرزوها»[4] سعی در توضیح نحوهٔ شکل‌گیری آرزوها را دارد.

«پنجرهٔ آرزوها از دنیای شناختی فرد[5] و قلمرو افراد «مشابه»[6] و قابل دستیابی تشکیل شده است. افراد آرزوهای خود را از زندگی، دستاوردها و ایده‌های کسانی می‌گیرند که در پنجرهٔ آرزوهای‌شان وجود دارند» (ری،۲۰۰۶: ۱). او توضیح می‌دهد که افرادی که غالباً در پنجرهٔ آرزوهای ما حضور دارند همانهایی هستند که با ما «مشابه» اند. در اینجا ری درک خاصی از مفهوم مشابه بودن دارد و آن را در معنای مشابهت مکانی(جایی که فرد مورد نظر زندگی میکند)، زمانی و مشابهت از لحاظ شخصیتی و پایگاه اقتصادی‌اجتماعی و غیره به‌کار می‌برد. مثلاً درکی که یک فرد می‌تواند از بازه تحصیل داشته باشد مبتنی بر تجربیات افراد مشابه با اوست. نگاه به تجارب افراد مشابه، همانند انجام دادن یک آزمایش با متغیرهای کنترل بهتر و در نتیجه دستیابی به اطلاعاتی بیشتر برای تصمیم‌گیری است.

مفهوم پنجره‌آرزوها این امکان را فراهم می‌سازد تا آرزوها ضمن اینکه از نزدیک‌ترین مفهوم به آن یعنی «انتظارات» متمایز گردند، همچنان ریشه در شرایط اجتماعی داشته باشند و نقش متغیر پیش‌بینی‌کنندهٔ دستاوردهای تحصیلی و شغلی را نیز ایفا کنند. چنان‌که در مرور ادبیات پژوهش اشاره شد اغلب پژوهشگرانی که آرزوها را از انتظارت متمایز می‌کنند، مدعی‌اند که آرزوها ریشه در ایده‌آلها و تخیلات افراد دارند، در عین حال کمترین ارتباط را با شرایط اجتماعی اقتصادی هر جامعه

1. Rose
2. Baird
3. Coin
4. Aspirations window
5. Individual cognitive world
6. Similar



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

دارند. این عدم ارتباط با واقعیت اجتماعی و اقتصادی سبب شده است که آرزوها نقش توضیح‌دهندگی موفقیتهای تحصیلی و شغلی را از دست بدهند. در تفسیر ری، آرزوها با وجود اینکه از ترجیحات و علایق دانش‌آموزان برمی‌خیزند، اما ریشه در شناخت و اطلاعات افراد از فرصتهای در دسترس درون جامعه‌شان دارند (پنجره شناختی دانش‌آموزان). این درهم تنیدگی آرزوها و شرایط اجتماعی اقتصادی در کار ری، آرزوهای تحصیلی و شـــغلی را همچنان به عنوان متغیر توضیح‌دهندهٔ دستاوردهای تحصیلی و شغلی مطرح می‌کند.

با وجود ادبیات نظری و تجربی گســـترده در مورد آرزوهای تحصیلی و شـــغلی در سطح جهان، در ایران به این موضوع کمتر پرداخته شده است. همین امر بر ضرورت طرح پرسش از آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان در ایران می‌افزاید. از این رو، مقایسه آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان در دو شهر تهران و زاهدان نقطه شروع این پژوهش قرار گرفته است. چراکه ادراک و تجربه زیسته نگارندگان مقاله مؤید این مســـاله بود که افق‌ذهنی دانش‌آموزان زاهدانـــی حتی آنهایی که متعلق به طبقات بالا و متوســـط این شهر هستد تداعی‌گر نوعی از افق‌ذهنی اســـت که از عناصر جاه‌طلبی، خوشبینی، امید و خیـــال تهی اســـت. عناصری که چه به اقتضای ســـن و چه به اقتضای پایـــگاه اقصادی اجتماعی این دانش‌آموزان می‌بایست در افق ذهنی یا آینده متصورشده آنها موجود باشد؛ همچنان‌که برای دانش‌آموزان تهرانی موجود اســـت. در صورت تأیید این مساله، تبیین چرایی این تفاوت می‌تواند در پژوهشهای آتی مورد بررســـی قرار گیرد. بر این مبنا ســـؤال اصلی پژوهش حاضر را می‌توان به این صورت عنوان کرد:

آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان زاهدانی و تهرانی چه تفاوتی با یکدیگر دارند؟

## روش پژوهش

در پژوهش حاضر از روش پیمایش با ابزار پرسشـــنامه برای گردآوری داده‌ها اســـتفاده شده است. جمعیـــت آماری پژوهش را دانش‌آموزان پســـر متوســـطه دوم (پایه یازدهم) تهران و زاهدان در ســـال تحصیلی۹۷ـ۱۳۹۶ تشکیل داده اند. انتخاب دانش‌آموزان پایه یازدهم به عنوان جمعیت آماری پژوهش براســـاس نقشی است که سن افراد در آرزوهای تحصیلی و شـــغلی آنان دارد. بر اساس ادبیات نظری و تجربی آرزوها، سن دانش‌آموزان عاملی بسیار مهم در جهت‌دهی به آرزوهای آنان است. دانش‌آموزان پایه یازدهم در ســـنی هســـتند که آرزوهای آنان از ایده آل‌گرایی دور شده و به سمت واقع‌گرایی در حرکت است. موضوع مهم دیگر در انتخاب دانش‌آموزان پایه یازدهم، فاصلهٔ زمانی آنها با کنکور سراسری است. از آنجایی‌که کنکور سراسری هنوز نقش غالب در تعیین مسیرهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان دارد، این دانش‌آموزان از لحاظ زمانی باید از نظر کنکور در موقعیتی میانی باشـــند. به این معنا که دور بودن از کنکور سبب میشود که آرزوهای آنان بیشتر جنبهٔ خیال‌پردازانه پیدا کند و در صورت نزدیک‌بودن به کنکور برنامه‌ریزیهای دانش‌آموزان برای کنکور و دانشـــگاه ممکن است بر جنبه‌های آرزویی نگاه آنان به



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

کنکور و دانشگاه غلبه یابد.

برای انتخاب نمونه پژوهش از نمونه‌گیری خوشـــه‌ای با کنترل متغیرهای زمینه‌ای ســـن، جنس و پایگاه‌اقتصادی اجتماعی استفاده شده است. در ادبیات پژوهش، متغیر پایگاه‌اقتصادی اجتماعی غالباً به منزلهٔ مهم‌ترین عامل تأثیرگذار روی آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان و ایجاد تمایز میان آنها در نظر گرفته می‌شود (ری ،۲۰۰۶؛ چنگ و استارکس،۲۰۰۲ ؛ دومر و برندن، ۲۰۱۵؛ تامپسون و همکاران، ۲۰۱۵). از آنجایی که هدف این پژوهش مقایسه آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان بر مبنای شهر بود و نه پایگاه‌اقتصادی اجتماعی آنان، لذا تلاش شـــده اســـت که دانش‌آموزان مورد بررسی در دو شهر به گونه‌ای انتخاب شـــوند که دارای پایگاه اجتماعی- اقتصادی نسبتاً مشابه باشند تا تفاوتهای احتمالی مشاهده شده ناظر به تفاوت سکونت در دو شهر باشد نه ناظر بر تفاوت در پایگاه اجتماعی - اقتصادی. بنابراین در انتخاب نمونه به این صورت عمل شد که، ابتدا سیاههٔ همهٔ مدارس دولتی دوره متوسطه دوم هر شهر از طریق رجوع به اداره‌کل آموزش و پرورش آن شهر تهیه شد. در مرحله بعد نخست در زاهدان از میان مدارس واقع‌شـــده در مناطق مرفه‌نشین شهر به صورت تصادفی سه مدرسه انتخاب شد. پس از کسب مجوزهای لازم، به این سه مدرسه رجوع شد و پس از انتخاب تصادفی کلاسها، دانش‌آموزان کلاس تمام‌شماری شدند و پرسشنامه محقق‌ساخته آرزوهای تحصیلی و شغلی میان آنان توزیع شد.

دلیل انتخاب مدارس زاهدان از میان مناطق مرفه‌نشـــین این شـــهر، همانگونه که در قسمت بیان مسئله اشاره شده اســـت جهت‌گیریهای ذهنی آینده- محور دانش‌آموزان زاهدان (در مقایسه با تهران) در اغلب موارد حتی برای آنهایی که متعلق به طبقات بالای این جامعه اند ســـمت و ســـویی محدود و ناامیدکننده دارد. برای آزمون این فرضیه نیاز بود مدارسی از میان مناطق مرفه‌نشین شهر زاهدان انتخاب شـــود تا محدودیت احتمالی در ســـطح و نوع آرزوها قابل ارجاع به فقـــر و پایگاه اجتماعی ـ اقتصادی پایین پاسخگویان نباشد و درعین‌حال، برای حفظ امکان مقایسه با کنترل متغیر بالقوه تأثیرگذار پایگاه اجتماعـــی ـ اقتصادی، لازم بود در تهران هم مدارســـی انتخاب شـــود که دانش‌آمـــوزان آن از لحاظ پایگاه اقتصادی اجتماعی به دانش‌آموزان مدارس زاهدان نزدیک باشـــند. برای ایجاد چنین امکانی، در میـــان دانش‌آموزان چندین مدرســـه در تهران یک پیش‌آزمون با هدف شناســـایی دانش‌آموزان دارای پایگاه اقتصادی اجتماعی مشـــابه با زاهدان اجرا شد. بر اســـاس نتایج این پیش‌آزمون مشخص شد که مدارس واقع‌شده در مناطق متوسط و متوسط به پایین تهران دارای پایگاه اقتصادی اجتماعی مشابه با دانش‌آموزان مدارس انتخاب شده در زاهدان هستند. سیاههٔ این مدارس تهیه و از میان آنها سه مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شد. به این مدارس مراجعه و همانند زاهدان کلاسها به صورت تصادفی انتخاب شـــدند و دانش‌آموزان آن کلاس تمام‌شماری شدند. در جدول شمارهٔ ۱، تعداد و مشخصات نمونهٔ نهایی پژوهش قابل مشاهده است.

[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

**جدول ۱.** مشخصات نمونه نهایی پژوهش

| شهر | رشته | فراوانی |
|---|---|---|
| زاهدان | علوم انسانی | ۵۲ |
| | تجربی | ۵۷ |
| | ریاضی‌فیزیک | ۴۷ |
| **مجموع** | | **۱۵۰** |
| تهران | علوم انسانی | ۴۵ |
| | علوم تجربی | ۵۳ |
| | ریاضی فیزیک | ۵۲ |
| **مجموع** | | **۱۵۰** |

از نظـــر مـــا آرزوهای تحصیلی و شـــغلی انتخابهایی اند که دانش‌آموزان ترجیـــح می‌دهند از میان «گزینه‌های تحصیلی و شغلی موجود» برگزینند و در آینده آن را پیگیری کنند. این تعریف برگرفته از رویکرد ری به آرزوهای تحصیلی و شـــغلی اســـت. منظور از گزینه‌های تحصیلی و شغلی موجود آنهایی است که دانش‌آموزان نسبت به وجودشان اطلاع دارند.

ما از مفهوم پنجره آرزوها استفاده خواهیم کرد تا ابتدا مشخص شود جهت‌گیری آرزوهای تحصیلی و شـــغلی دانش‌آموزان چگونه اســـت و به چه میزان آرزوهایشان وسیع یا محدود است. برای این منظور اطلاعات دانش‌آموزان نسبت به حوزه تحصیل و اشتغال اهمیت دارد (پنجره شناختی). شناخت این دو به طور ضمنی به ما خواهد گفت که دانش‌آموزان تا چه اندازه نســـبت به فرصتهای تحصیلی و شـــغلی موجـــود در جامعه آگاهی دارند. در چنین زمینه‌ای اســـت که موضوع ترجیحـــات دانش‌آموزان از میان فرصتهای تحصیلی و شغلی مطرح می‌شود. از آنجایی که قرار است پایگاه اقتصادی اجتماعی دانش‌آموزان به منزلهٔ متغیر کنترل در نظر گرفته شـــود، با مشابه نگهداشتن پایگاه اقتصادی اجتماعی دانش‌آموزان در دو شـــهر، امکان بهتری برای مقایسه آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان زاهدان و تهران فراهم خواهد شد.

در این پژوهش آرزوها به مثابه مسیرهای ترجیح‌داده‌شده، در قلمرو مسیرهای ممکن، تعریف شده‌اند. بر اساس این تعریف، در هر جامعه مسیرهایی تعریف‌شده در حوزه‌های گوناگون زندگی اجتماعی وجود دارند که می‌توانند موضوع آگاهی افراد قرار بگیرند. پس از آن آنچه اهمیت دارد چگونگی مواجهه افراد با این مسیرها و امکانات پیش روست. بر این اساس، هر آرزویی دارای سه بعد آگاهی، امکان و ترجیح است.



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

**جدول ۲.** ابعاد و گویه‌های آرزوهای تحصیلی و شغلی

| | |
|---|---|
| **آگاهی** | ● آگاهی در مورد مقاطع تحصیلی آموزش عالی<br>● میزان اطلاعات در مورد مقاطع تحصیلی آموزش عالی |
| **امکان** | ● ارزیابی دانش‌آموزان از توانایی خود برای اخذ مدارج تحصیلی آموزش عالی<br>● ارزیابی دانش‌آموزان از شانس قبولی خود در کنکور سراسری<br>● ارزیابی دانش‌آموزان از توانایی خود برای تحصیل در رشته مورد علاقه<br>● ارزیابی دانش‌آموزان از توانایی خود برای دستیابی به شغل مورد علاقه |
| **ترجیح** | ● میزان علاقه‌مندی به ادامه تحصیل<br>● رشته مورد علاقه<br>● شغل مورد علاقه |

نوع پاســـخ دانش‌آموزان در زمینهٔ شغل و رشته مورد علاقه‌شـــان، نشان‌دهندهٔ میزان اطلاعات آنها دربارهٔ حوزه‌های تحصیلی و شغلی است. همچنان‌که تجارب افراد را می‌توان در دو قالب تجارب انتزاعی و تجارب ملموس جای داد، پاسخها نیز بسته به اینکه برگرفته از چه تجربههایی هستند، می‌توانند شکلی مشخص یا کلی و مبهم داشته باشند. به طور خاص، زمانی که موضوع پرسش و پاسخ، علائق و ترجیحات تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان باشد، معمولاً دانش‌آموز تمایل بسیار به بیان تفصیلی چنین علائقی نشان می‌دهد. از این رو برای ما دانش‌آموزی که در کنار رشـــته، گرایش تحصیلی خود را هم عنوان می‌کند نمره بالاتری از لحاظ میزان اطلاعات تحصیلی نسبت به دیگر دانش‌آموزان می‌گیرد. در زمینهٔ شغل هم دانش‌آموزانی که به بیان دقیق شـــغل ترجیحی خود می‌پردازند نمره بالاتری می‌گیرند. به عنوان مثال کسی که ترجیح شغلی خود را جراح مغز و اعصاب شدن ذکر می‌کند نسبت به آنکه خود را علاقه‌مند به پزشک شدن می‌داند، ارتباطی مشخص‌تر و محکم‌تر با علائق خود برقرار کرده است.

پرسشنامه پژوهش، حاوی ۲۶ سؤال در مورد عوامل زمینه‌ای (پایگاه اقتصادی اجتماعی دانش‌آموزان که از طریق شاخصهای تحصیلات و شغل پدر و مادر و درآمد ماهیانه خانوار مورد سنجش قرار گرفت)، آرزوهای تحصیلی و آرزوهای شـــغلی دانش‌آموزان است. برای آزمون پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. با توجه به تحلیل صورت گرفته، پایایی متغیرهای پرسشنامه پژوهش برای متغیـــر پایگاه اجتماعی- اقتصادی ضریب پایایی ۰/۷۱، برای متغیر آرزوی تحصیلی ۰/۷۷ و برای متغیر آرزوی شغلی ضریب پایایی ۰/۷۳ درصد به‌دست آمده است. با توجه به اینکه ضرایب مطرح شده مساوی یا بیشـــتر از ۰/۷ است، بنابراین شاخصهای مورد استفاده برای متغیرهای پژوهش از پایایی قابل قبولی برخوردار بوده‌اند.

[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

## یافته‌ها

مقایسه پایگاه اقتصادی اجتماعی به‌دست‌آمده، هم در سطح مدارس و هم در سطح شهر نشان داد که از میان چهار نوع مدرسهٔ نمونه‌گیری شده، دانش‌آموزان مدارس متوسط به بالا و بالای زاهدان با مدارس متوسط به پایین تهران دارای پایگاه اقتصادی‌اجتماعی مشابهی هستند، در حالی که مقایسه انجام شده در سطح دو شهر تفاوتی معنادار را میان پایگاه اقتصادی اجتماعی دانش‌آموزان نشان می‌دهد. این موضوع امکان مقایسه آرزوهای تحصیلی و شغلی دانش‌آموزان در هر دو سطح مدارس و شهر را ایجاد کرد.

سؤالهایی که ابعاد آگاهی و ترجیح آرزوهای تحصیلی و شغلی را می‌سنجند به صورت باز و سؤالهای مربوط به بعد توانایی به صورت بسته تعریف شدند و پاسخها در قالب طیف لیکرت کدگذاری شدند. از طریق پاسخهای دانش‌آموزان به سؤالات آگاهی و میزان اطلاعات تحصیلی چهار دسته از دانش‌آموزان شناسایی شدند. دانش‌آموزانی که نسبت به مقاطع تحصیلی آموزش عالی آگاه بودند و اطلاعات خود را هم زیاد ارزیابی کردند (۲۰ درصد برای زاهدان و۲۴/۶ درصد برای تهران)، آنهایی که آگاه بودند، اما اطلاعات خود را در حد متوسط ارزیابی کردند (برای هر دو شهر ۱۳/۳ درصد)، آنهایی که آگاه بودند، اما اطلاعات خود را کم ارزیابی کردند (۱۱/۳ درصد زاهدان و ۲۰ درصد تهران) و آنهایی که ناآگاه بودند و این عدم آگاهی از طریق پاسخ آنان به دیگر سؤالات پرسشنامه نیز مورد تأیید قرار گرفت (۵۵/۳ درصد زاهدان و ۴۲ درصد تهران). پاسخهای سه گروه اول به سؤالهای ارزیابی توانایی تحصیلی آنها در طیف خیلی کم تا خیلی زیاد کدگذاری شدند. سپس رشته تحصیلی مورد علاقه دانش‌آموزان بر حسب معیار میزان مشخص‌بودن رشته به دو گروه کلی و مشخص تقسیم شد. نتایج در جداول ۳ تا ۵ قابل مشاهده است.

**جدول ۳.** فراوانی آگاهی و میزان اطلاعات تحصیلی دانش‌آموزان

| شهر | نوع | فراوانی | درصد فراوانی |
|---|---|---|---|
| زاهدان | ناآگاه | ۸۳ | ۵۵/۳ |
| | آگاه و اطلاعات کم | ۱۷ | ۱۱/۳ |
| | آگاه و اطلاعات متوسط | ۲۰ | ۱۳/۳ |
| | آگاه و اطلاعات زیاد | ۳۰ | ۲۰ |
| تهران | ناآگاه | ۶۳ | ۴۲ |
| | آگاه و اطلاعات کم | ۳۰ | ۲۰ |
| | آگاه و اطلاعات متوسط | ۲۰ | ۱۳/۳ |
| | آگاه و اطلاعات زیاد | ۳۷ | ۲۴/۶ |



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

اطلاعات جدول ارزیابی توانایی تحصیلی دانش‌آموزان نشـــان می‌دهد که برای هر دو شهر بیشترین فراوانی مربوط به دانش‌آموزانی اســـت که توانایی تحصیلی خود را در حد متوســـط ارزیابی کردند (۲۴ درصـــد زاهدان و ۳۲ درصد تهران) و کمتریـــن فراوانی مربوط به گزینه خیلی کم، یعنی ۷ درصد برای زاهدان و ۵ درصد برای تهران است.

**جدول ۴.** فراوانی ارزیابی توانایی تحصیلی دانش‌آموزان

| شهر | نوع | فراوانی | درصد فراوانی |
|---|---|---|---|
| زاهدان | خیلی کم | ۷ | ۱۰/۴۴ |
| | کم | ۸ | ۱۱/۵۴ |
| | متوسط | ۲۴ | ۳۴/۷۸ |
| | زیاد | ۱۰ | ۱۴/۹ |
| | خیلی زیاد | ۲۰ | ۲۸/۲۹ |
| تهران | خیلی کم | ۸ | ۹/۱۹ |
| | کم | ۵ | ۵/۷ |
| | متوسط | ۳۲ | ۳۶/۷ |
| | زیاد | ۱۵ | ۱۷/۲ |
| | خیلی زیاد | ۲۸ | ۳۲/۱۸ |

همان‌گونه که عنوان شـــد رشـــته‌های تحصیلی مورد علاقه دانش‌آموزان به دو نوع کلی و مشخص طبقه‌بندی شدند. بر اساس جدول فراوانی شماره ۵، برای هر دو شهر بیشترین فراوانی مربوط به دسته مشخص است با این تفاوت که این مقدار برای تهران در حدود ۲۱ درصد بیشتر از زاهدان است.

**جدول ۵.** طبقه‌بندی رشته‌های ترجیحی دانش‌آموزان و فراوانی آن

| شهر | نوع | فراوانی | درصد فراوانی |
|---|---|---|---|
| زاهدان | کلی | ۴۰ | ۳۲/۲۵ |
| | مشخص | ۸۴ | ۶۷/۷ |
| تهران | کلی | ۲۰ | ۱۳/۶۹ |
| | مشخص | ۱۲۶ | ۸۶/۳ |



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

مشاغل مورد علاقه دانش‌آموزان یک بار بر اساس میزان منزلت شغل و یک بار هم بر اساس میزان مشـــخص‌بودن شغل طبقه‌بندی و کدگذاری شدند. در طبقه‌بندی مشاغل، پژوهش کاظمی‌پور(۱۳۸۹) مبنا قرار گرفت. بر این اساس مشاغل ترجیحی دانش‌آموزان در دو دسته مشاغل با منزلت بالا و با منزلت پایین دسته‌بندی شدند. از لحاظ سطح مشخص‌بودن نیز مشاغل در دو گروه مشخص و کلی دسته‌بندی شدند. از معیار اخیر برای سنجش بعد آگاهی آرزوهای شغلی استفاده شد. بر اساس نتایج جدول ۶ و ۷، اغلب مشاغل ترجیحی دانش‌آموزان تهران در دسته مشاغل پرمنزلت قرار می‌گیرد (۸۷/۳ درصد) و تنها در حدود ۱۱ درصد از مشاغل مورد علاقه این دانش‌آموزان را می‌توان در دسته مشاغل با منزلت پایین جای داد. برای دانش‌آموزان زاهدان تقریباً حدود نیمی از مشاغل ترجیحی آنان (۴۹ درصد) جزو مشاغل با منزلت پایین و ۵۱ درصد جزو مشـــاغل پرمنزلت بودند. تقریباً چنین ترتیبی در دســـته‌بندی مشاغل بر اساس سطح مشخص‌بودن آنها نیز وجود دارد، چنانکه در این‌جا نیز اغلب دانش‌آموزان تهرانی (۷۰/۴۶ درصد) شـــغل ترجیحی خود را به صورت مشخص و دقیق بیان کرده‌اند، در صورتی که بیش از نیمی از دانش‌آموزان زاهدانی (۵۶ درصد) این کار را به صورت کلی انجام داده‌اند.

**جدول ۶.** طبقه‌بندی مشاغل ترجیحی بر اساس میزان مشخص‌بودن شغل

| شهر | نوع | فراوانی | درصد فراوانی |
|---|---|---|---|
| زاهدان | کلی | ۸۴ | ۵۶/۷۵ |
| | مشخص | ۶۴ | ۴۳/۲۴ |
| تهران | کلی | ۴۴ | ۲۹/۵۴ |
| | مشخص | ۱۰۵ | ۷۰/۴۶ |

**جدول ۷.** طبقه‌بندی مشاغل ترجیحی بر اساس منزلت شغل

| شهر | نوع | فراوانی | درصد فراوانی |
|---|---|---|---|
| زاهدان | پایین | ۷۲ | ۴۹ |
| | بالا | ۷۵ | ۵۱ |
| تهران | پایین | ۱۷ | ۱۱/۳ |
| | بالا | ۱۳۱ | ۸۷/۳ |

از طریـــق متغیرهای آگاهـــی و میزان اطلاعات تحصیلی دانش‌آمـــوزان، ارزیابی توانایی تحصیلی و رشـــتهٔ ترجیحی دانش‌آموزان، شاخص آرزوهای تحصیلی آنان و از طریق آگاهی شغلی و ترجیح شغلی



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

دانش‌آموزان شـــاخص آرزوهای شغلی آنان مورد سنجش قرار گرفت. بر این اساس آرزوهای تحصیلی و شغلی به دو دستهٔ آرزوهای محدود[1] و آرزوهای گسترده طبقه‌بندی شد. با توجه به نتایج به‌دست آمده، ۳۷/۴ درصد آرزوهای تحصیلی دانش‌آموزان زاهدان در دسته آرزوهای محدود و ۴۶ درصد آنها در دسته آرزوهای گســـترده قرار می‌گیرند. در تهران ۳۲ درصد دانش‌آموزان دارای آرزوهای محدود و ۵۴ درصد دارای آرزوهای گسترده بوده‌اند. در مورد آرزوهای شغلی دانش‌آموزان نیز هرچند ۵۸/۷ درصد آرزوهای شغلی دانش‌آموزان زاهدان جزء آرزوهای گسترده بود، اما این مقدار برای تهران به ۸۳/۳ درصد رسید.

**جدول ۸.** فراوانی نوع آرزوهای تحصیلی و شغلی به تفکیک مدارس

| | | مدارس متوسط به بالا | | | مدارس بالا | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | نوع | فراوانی | درصد | نوع | فراوانی | درصد |
| زاهدان | آرزوهای تحصیلی | محدود | ۲۵ | ۳۳/۳ | محدود | ۲۷ | ۳۶ |
| | | گسترده | ۳۷ | ۴۹/۳ | گسترده | ۳۲ | ۴۲/۷ |
| | | مجموع | ۶۲ | ۸۲/۷ | مجموع | ۵۹ | ۷۸/۶ |
| | | گمشده | ۱۳ | ۱۷/۳ | گمشده | ۱۶ | ۲۱/۳ |
| | آرزوهای شغلی | محدود | ۲۶ | ۳۴/۷ | محدود | ۳۳ | ۴۴ |
| | | گسترده | ۴۷ | ۶۲/۷ | گسترده | ۴۱ | ۵۴/۷ |
| | | مجموع | ۷۳ | ۹۷/۳ | مجموع | ۷۴ | ۹۸/۷ |
| | | گمشده | ۲ | ۲/۷ | گمشده | ۱ | ۱/۳ |

۱. محدود بودن یک آرزو به این معناست که شخص آرزو کننده آرزویش را بر اساس اطلاعات ناچیزی بنا کرده چنان‌که این عدم وجود اطلاعات، خود را در نحوه بیان و میزان اطمینان از آن آرزو نیز نشان می‌دهد. جنبه دیگر این محدود بودن، به جهت‌گیری یا جهت‌گیریهای مستتر در یک آرزو بر می‌گردد. جهت‌گیری یک آرزوی شغلی محدود است زیرا در مقایسه با سایر آرزوها رو به سمت مشاغلی دارد که از منزلت و درآمد پایینی برخوردار هستند یا جهت‌گیری یک آرزوی تحصیلی محدود است زیرا موضوع آن آرزو، رشته‌ای است که در مقایسه با دیگر رشته‌ها از آینده شغلی و حرفه‌ای مناسبی برخوردار نیست. عکس این مطالب برای آرزوهای گسترده صادق است.



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

**جدول ۹.** فراوانی نوع آرزوهای تحصیلی و شغلی به تفکیک مدارس

| | | مدارس متوسط | | | مدارس متوسط به پایین | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | نوع | فراوانی | درصد | نوع | فراوانی | درصد |
| تهران | آرزوهای تحصیلی | محدود | ۳۲ | ۴۲/۷ | محدود | ۱۶ | ۲۱/۳ |
| | | گسترده | ۳۷ | ۴۹/۳ | گسترده | ۴۴ | ۵۸/۷ |
| | | مجموع | ۶۹ | ۹۲ | مجموع | ۶۰ | ۸۰ |
| | | گمشده | ۶ | ۸ | گمشده | ۱۵ | ۲۰ |
| | آرزوهای شغلی | محدود | ۹ | ۱۲ | محدود | ۱۴ | ۱۷/۷ |
| | | گسترده | ۶۵ | ۸۶/۷ | گسترده | ۶۰ | ۸۰ |
| | | مجموع | ۷۴ | ۹۸/۷ | مجموع | ۷۴ | ۹۸/۷ |
| | | گمشده | ۱ | ۱/۳ | گمشده | ۱ | ۱/۳ |

**جدول ۱۰.** فراوانی نوع آرزوهای تحصیلی و شغلی به تفکیک شهر

| | | نوع | فراوانی | درصد | | نوع | فراوانی | درصد |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| زاهدان | آرزوهای تحصیلی | محدود | ۵۲ | ۳۷/۴ | آرزوهای شغلی | محدود | ۵۹ | ۳۹/۳ |
| | | گسترده | ۶۹ | ۴۶ | | گسترده | ۸۸ | ۵۸/۷ |
| | | مجموع | ۱۲۱ | ۸۰/۷ | | مجموع | ۱۴۷ | ۹۸ |
| | | گمشده | ۲۹ | ۱۹/۳ | | گمشده | ۳ | ۲ |
| تهران | آرزوهای تحصیلی | محدود | ۴۸ | ۳۲ | آرزوهای شغلی | محدود | ۲۳ | ۱۵/۳ |
| | | گسترده | ۸۱ | ۵۴ | | گسترده | ۱۲۵ | ۸۳/۳ |
| | | مجموع | ۱۲۹ | ۸۶ | | مجموع | ۱۴۸ | ۹۸/۷ |
| | | گمشده | ۲۱ | ۱۴ | | گمشده | ۲ | ۱/۳ |



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

## آزمون تفاوت میانگینها

برای مقایسه میانگین آرزوهای تحصیلی و شـــغلی دانش‌آموزان از آزمون T استفاده شد و نتایج در جدول ۱۱ و ۱۲ آورده شـــده است. بر اساس جدول ۱۱، از لحاظ نمرهٔ میانگین آرزوهای تحصیلی و در ســـطح معناداری ۰/۰۵ تفـــاوت معنادار میان زاهدان و تهران وجود نـــدارد؛ (P-value > α)، اما تفاوت مشاهده شده در آرزوهای شغلی کاملاً معنادار است؛ (P-value < α).

در سطح مدارس نیز آزمون T میان مدارس واقع شده در مناطق بالایی شهر زاهدان و مدارس متوسط به پایین تهران که از لحاظ پایگاه اقتصادی اجتماعی دانش‌آموزان میان آنها تفاوت معنادار وجود نداشت، اجرا شـــد. نتایج جدول ۱۲ نشـــان می‌دهد که میان آرزوهای تحصیلی مدارس (بالا) زاهدان با آرزوهای تحصیلی مدارس (متوســـط به پایین) تهران تفاوت معنادار از لحاظ آماری وجود ندارد (P-value >α)، اما تفاوت میان آرزوهای شغلی دانش‌آموزان این دو نوع مدرسه کاملاً معنادار است (P-value < α).

**جدول ۱۱.** مقایسه میان مدارس

| متغیر | | بالا (n=۵۹) | متوسط به پایین (n=۶۰) | t-value | p-value |
|---|---|---|---|---|---|
| آرزوهای تحصیلی | M<br>SD | ۷۵/۸۸<br>(۴۲/۶۵) | ۸۱/۲۴<br>(۴۰/۰۸) | -۰/۷۹۳ | ۰/۴۲۹ |
| آرزوهای شغلی | M | (n=۷۴) | (n=۷۴) | - ۴/۵۷۶ | ۰ |
| | SD | ۳/۳۶<br>(۱/۲۲۳) | ۴/۲۰<br>(۰/۹۹۳) | | |

**جدول ۱۲.** مقایسه میان شهر

| متغیر | | زاهدان (n=۱۲۱) | تهران (n=۱۲۹) | t-value | p-value |
|---|---|---|---|---|---|
| آرزوهای تحصیلی | M<br>SD | ۷۱/۰۱۳<br>(۴۴/۶۴) | ۶۹/۳۱<br>(۴۵/۹۹) | ۰۳۲۴ | ۰۷۴۶ |
| آرزوهای شغلی | M | (n=۱۴۷) | (n=۱۴۸) | -۷،۶۶۹ | ۰ |
| | SD | ۳/۴۱<br>(۱/۱۴۰) | ۴/۳۴<br>(۰۹۳۱) | | |



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

## ■ بحث و نتیجه‌گیری ■

ادامه تحصیل و ورود به دانشگاه خواست و ترجیح اغلب دانش‌آموزان است و به نظر می‌رسد در این میـــان تفاوتی میان زاهدان و تهران وجود ندارد. اکثـــر دانش‌آموزان زاهدان و تهران قصد ادامه تحصیل و ورود به مقاطع تحصیلی بالاتر را دارند و در این مســـیر شـــانس و تواناییهـــای خود را هم بالا ارزیابی می‌کنند، اما شـــروع تفاوت میان دانش‌آموزان زاهدان و تهران در بحث ارزیابی رشـــته ترجیحی و مورد علاقه دانش‌آموزان اتفاق می‌افتد و در قسمت ترجیح و علاقه شغلی، این تفاوت عمیق می‌شود.

مورد اول، رشـــته‌های انتخابی دانش‌آموزان زاهدان دو ویژگی همســـو با هم دارد: جزء رشـــته‌های پرمتقاضی کنکورند و از لحاظ بازار کار شـــرایط مساعدتری نسبت به سایر رشته‌های دانشگاهی دارند. این رشـــته‌های تحصیلی انتخاب شده را می‌توان در سه دسته کلی جای داد. الف) رشته‌های مربوط به حوزه پزشکی و پیراپزشکی؛ ب) رشته‌های مربوط به حوزه مهندسی و ج) رشته‌های مربوط حوزه علوم انسانی که غالباً در دو رشته حقوق و مدیریت خلاصه شده است. البته دو انتخاب تربیت معلم و دانشکده افســـری در این طبقه بندی قرار نمی‌گیرند. برای دانش‌آموزان تهران، با اینکه اغلب رشته‌های انتخابی آنان را می‌توان در همین طبقه‌بندی کلی قرار داد ولی علاوه بر این، تعداد قابل ملاحظه‌ای از این رشته‌ها در طبقه‌بندی مزبور قرار نمی‌گیرند، از جمله، رشـــته‌های مربوط به حوزه هنر مانند تئاتر، موســـیقی، کارگردانی و غیره. البته رشته‌های مربوط به حوزه علوم انسانی نیز به‌خلاف زاهدان، دامنه ای وسیعتر از رشته‌ها را در بر می‌گیرند. از این رو می‌توان دو تفاوت کیفی مهم میان رشته‌های ترجیحی دانش‌آموزان زاهدان و تهران را از هم باز شـــناخت. نخســـت اینکه، رشته‌هایی که جزء اولویتهای دانش‌آموزان تهران هستند، بسیار متنوع‌تر از رشته‌های همتایان زاهدانی آنهاست.

مورد دوم و در ارتباط و همســـو با مورد اول اینکه، دانش‌آموزان زاهدان رشته‌های مورد علاقه خود را غالباً به صورت کلی نام برده‌اند. این کلی‌گویی در مورد رشـــته‌هایی که دارای گرایشهای متنوعی‌اند، احتمالاً می‌تواند ناشـــی از عدم اطلاعات کافی این دانش‌آموزان در مورد رشته‌های تحصیلی یا تردید در مورد علاقه خود در زمینه آن رشته باشد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش هارت (۲۰۱۲) در مورد آرزوهای نوجوانان انگلیسی و البته تنها تا آنجایی که به گونه‌شناسی آرزوها مربوط می‌شود، همسو است. چرا که پژوهش هارت نشـــان می‌دهد آرزوهای نوجوانان با توجه به متغیرهایی چون سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی، نوع اطلاعات، ساختار خانواده و غیره، می‌تواند شکلی کلی یا مشخص به‌خود بگیرد. در حالی که از داده‌های پژوهش ما نمی‌توان به چرایی کلی بودن یا مشخص بودن آرزوهای دانش‌آموزان رسید.

در مورد ســـؤالات مربوط به آرزوهای شغلی، تفاوت میان زاهدان و تهران از همان ابتدا کاملاً نمایان می‌شـــود. تنوعی که در مورد رشته‌های تحصیلی به آن اشاره شـــد در مورد مشاغل مورد علاقه، شدت بیشـــتری به خود می‌گیرد. می‌توان این‌گونه عنوان کرد که مشاغلی را که زاهدانیها به آن علاقه‌مندند،



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

مشاغلی هستند که از زاویه دید دستیابی به موقعیتهایی آنی و بالافصل مادی انتخاب شده‌اند. مشاغلی مانند «نظامی» و «معلمی» که در رتبه ۱ و ۳ مشـــاغل انتخاب شـــده بـــرای زاهدانیها قرار می‌گیرند، مشاغلی هستند که می‌توانند فاصله میان تحصیل و اشتغال را به حداقل برسانند، یعنی غالباً دانش‌آموز بلافاصله پس از پایان تحصیلات متوسطه دوم، می‌تواند در آزمونهای استخدامی نیروهای مسلح شرکت کند یا از طریق تحصیل در دانشـــگاه تربیت معلم حقوق دریافت کند و مشمول خدمت سربازی نشود. احتمال می‌رود با توجه به ســـهمیه‌های اســـتانی در نظر گرفته شده برای این مشاغل، دستیابی به آنها بســـیار راحت‌تر از سایر مشاغل نیازمند به تحصیلات باشد. از این لحاظ گزینه‌هایی کاملاً عمل‌گرایانه و ناظر بر اهداف مشـــخص هستند. پزشک شدن در رتبه دوم، وکالت رتبه چهارم، پرستاری رتبه پنجم و «کارمندی» در رتبه ششم مشاغل مورد علاقه دانش‌آموزان زاهدان قرار می‌گیرد. منطق مشترک انتخاب این مشـــاغل را که در مورد آن کلی‌گویی نیز شـــده است می‌توان با ادبیات میکلسون (۱۹۹۰) این‌گونه توضیح داد که ترجیحات آینده- محور دانش‌آموزان از دو منبع سرچشمه می‌گیرد: یکی تجارب شخصی و روزمره آنها و دیگری فضای فکری مســـلط در جامعه. در سیســـتان معمولاً، ذهنیت مثبتی در مورد مشـــاغل دولتی یا به استخدام دولت درآمدن وجود دارد و ممکن است این ذهنیت به نوجوانان هم القا شـــده باشد. مثال مشخص آن علاوه بر معلمی و نظامی، «کارمند» است. در سیستان «کارمند» معادل با شـــغل دولتی در نظر گرفته می‌شـــود. به همین دلیل این امکان وجود دارد که اولویت نوع سازمان و حوزه‌ای که فرد می‌خواهد در آن استخدام شود تحت‌الشعاع تأکید بر دولتی بودن شغل قرار گیرد.

جهت‌گیری شـــغلهایی که دانش‌آموزان تهرانی علاقه‌مند به دستیابی به آن هستند تفاوت میان این دانش‌آموزان با همتایان زاهدانی آنها را به صورت مشـــخص‌تر نشان می‌دهد. آنچه دانش‌آموزان تهرانی را متمایز می‌کند وجود مشـــاغلی اســـت که قابل ترجمه به یک نفع مادی فوری و مشـــخص نیست، یا به عبارتی نمی‌توان آنها را در زمره مشـــاغل به معنـــای جاری آنها جای داد. از جمله اینها، موقعیتهایی مانند ریاست‌جمهوری، نویسندگی، کارگردانی، موسیقی، تئاتر و سینما و حوزه اختراع و تحقیق و غیره است. بیش از ۲۰ نفر از دانش‌آموزان تهرانی ابراز علاقه برای فعالیت در چنین حوزه‌هایی دارند. حضور این مشاغل در آرزوهای شغلی دانش‌آموزان تهرانی را می‌توان به عنوان سقف بلند آرزوهای این دانش‌آموزان و نبود آنها در میان مشـــاغل آرزویی دانش‌آموزان زاهدان را به عنوان سقف کوتاه آرزوهای آنان در نظر گرفت. فراموش نشود که این مقایسه میان دانش‌آموزان طبقات متوسط به بالا و بالای زاهدان با طبقات متوسط و متوسط به پایین تهران صورت می‌گیرد.

**مشاغل و حوزه‌های شغلی مختص دانش‌آموزان تهرانی**

کارگردان، بازیگر، انیماتور، مجری و گوینده، نویسنده، خواننده، محقق، اخترشناس، روانشناس، جامعه‌شناس، متخصص ژنتیک، جراح مغز و اعصاب، جراح قلب و عروق، فعال سیاسی، رئیس‌جمهور، سفیر، مخترع، کارآفرین، آرشیتکت ساختمان



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

با کنار هم قرار دادن متغیرهایی که شاخص آرزوهای تحصیلی و شغلی را می‌سازند، می‌توان این‌گونه عنوان کرد که آرزوهای تحصیلی دانش‌آموزان زاهدان به‌جز بحث تنوع و میزان مشـــخص‌بودن، تفاوت چندانی با آرزوهای تحصیلی دانش‌آموزان تهران ندارد ولی این آرزوهای تحصیلی بالا، نتوانســـته است موقعیتهای شـــغلی آرزویی، متناســـب با خود را ایجاد کند. مثال این وضعیت، مشاغل معلمی و نظامی هســـتند؛ بـــا اینکه در مجموع تنها در حدود ۱۰ درصد (۱۵ نفـــر) از دانش‌آموزان زاهدانی علاقه‌مند به تحصیل در دانشکده افسری و تربیت معلم هستند ولی در قسمت علاقه شغلی، شغل «نظامی» به تنهایی ۱۹/۳ درصد (۲۹ نفر) فراوانی مشـــاغل مورد علاقه زاهدان را به خود اختصاص داده است. اینکه چرا در حوزه‌ای که به عنوان عرصهٔ بها دادن به جاه‌طلبیها و بلندپروازیها شناخته می‌شود دانش‌آموزان زاهدانی این چنین خود را محدود می‌کنند (یا محدود می‌شـــوند) ســـؤالی است که هر چند نیاز به پژوهشهای بیشتر در حوزهٔ آرزوها دارد ولی در اینجا می‌توان با توجه به ادبیات ری و بوردیو یک پاسخ محتمل به آن داد. از نظر ری هر آنچه ممکن‌تر به نظر برســـد محتمل‌تر است که در ارتباط با آن آرزویی شکل بگیرد. این‌گونه به نظر می‌رسد که امکان تحصیل در مقاطع تحصیلی بالاتر در زاهدان از گزینه‌های در دسترس دانش‌آموزان باشد. این دسترسی را می‌توان با توجه به ادبیات بوردیو دموکراتیزه شدن آموزش دانست. به این معنا که وجود دانشگاههای گوناگون در زاهدان (به طوری که به زاهدان چهره یک شهر دانشگاهی داده است) ادامه تحصیل را به یک انتخاب قابل دسترس تبدیل کرده است. با توجه به اینکه دانش‌آموزان پایه یازدهم در سنی هستند که آرزوهای آنها رو به سمت واقع‌گرایی حرکت می‌کند دسترس‌پذیر بودن یک مسیر، معیاری مهم در شکل‌دهی به آرزوهای آنان است.

برای دانش‌آموزان تهرانی، آرزوی تحصیلی‌شـــان توانســـته است به آرزوهای شغلی متناسب با خود منتهی شـــود. در ایـــن میان آن‌چنان که از حـــوزهٔ آرزوها انتظار می‌رود، این دانش‌آموزان توانســـته‌اند جهت‌گیری آرزوهای شغلی خود را چه از لحاظ تنوع و چه از لحاظ محدوده، در سطح بالایی بپرورانند، به‌طوری که می‌توان از این دانش‌آموزان در حوزه‌های گوناگون زندگی اجتماعی، از حوزه هنری گرفته تا حوزه‌های سیاسی و اقتصادی، آرزویی سراغ گرفت.

در فضای ترسیم شده در بالا، آنچه در مقایسه آرزوهای دانش‌آموزان اهمیت دارد نه ترجیح آنها برای حضور در دانشگاهها و مقاطع تحصیلی بالاتر، بلکه نوع رشته و نوع شغل آرزویی آنهاست. به عبارت دیگر، اگر آرزوها را به عنوان شاخص کیفی نابرابری در نظر بگیریم، نوع رشته و نوع شغل آرزویی دانش‌آموزان است که بیشتر از همه نشانگر نابرابری میان دانش‌آموزان زاهدان و تهران است. پیشنهاد می‌شود که در پژوهشهای آتی به تبیین چرایی این شکاف بپردازند و به این سؤال پاسخ دهند که چه تفاوت یا تفاوتهای مهمی میان این دو شـــهر وجود دارد که علی‌رغم تشابه پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانش‌آموزان چنین نابرابری را در آرزوها، به خصوص آرزوهای شغلی آنان موجب می‌شود.



[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

# منابع

## REFERENCES


اسماعیل‌سرخ، جعفر. (۱۳۸۰). کردستان و مسأله نابرابریهای آموزشی. *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۷* (۱)، ۱۴۳ـ۱۸۳.

افقه، ســـید مرتضی؛ غرافی، مائده و بصیرت، مهدی. (۱۳۹۴). تأثیر نابرابری آموزش بر توزیع درآمد در ایران. *مجله مطالعات اقتصادی کاربردی ایران*، ۴ (۱۶)، ۱۷۹ـ ۲۰۳.

زارع شاه آبادی، اکبر و بنیاد، لیلا. (۱۳۹۳). بررسی مؤثر بر نابرابری آموزشی در بین دانش‌آموزان شهر کازرون. *مجله مطالعات جامعه شناختی جوانان*، ۴ (۱۳)، ۳۹ـ ۶۸.

شیرکرمی، جواد و بختیارپور، سعید. (۱۳۹۳). ارزیابی نابرابریهای در دستیابی به فرصتهای آموزشی: با مطالعه موردی مقطع ابتدایی شهرستان دهلران در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰. *فصلنامه آموزش و ارزشیابی، ۷* (۲۶)، ۴۱ـ۵۸.

کاظمی‌پور، شـــهلا. (۱۳۸۹). نگرش مردم درباره منزلت مشـــاغل در ایران و ارزیابی میزان ارتباط آن با ویژگیهای اجتماعی اقتصادی افراد. *ماهنامه کار و جامعه*، (۱۲۸)، ۴۳-۴۴.

کچوییان، حسین و آقاپور، علی. (۱۳۸۵). مطالعه تطبیقی قبل و بعد از انقلاب اسلامی: کند و کاو در نابرابریهای آموزشی در ایران. *مجله راهبرد یاس*، (۷)، ۱۱۵ـ۱۵۴.

کریمیان بستانی، مریم و رجبی، آزیتا. (۱۳۸۹). تحلیل عدالت اجتماعی در شهر با تأکید بر نابرابریهای آموزشی مورد شناسی: شهر زاهدان. *فصلنامه جغرافیایی سرزمین، ۷* (۲۶)، ۹۱ـ۱۰۲.

Baker, W., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., Sylva, K., Melhuish, E. C., & Taggart, B. (2014). Aspirations, education and inequality in England: Insights from the Effective Provision of Pre-school, Primary and Secondary Education Project. *Oxford Review of Education, 40*(5), 525-542.

Bowman, D. (2010). *Sen and Bourdieu: Understanding inequality.* Social Policy Working Paper No. 14.

Cheng, S., & Starks, B. (2002). Racial differences in the effects of significant others on students' educational expectations. *Sociology of Education*, *75*(4), 306-327.

Clair, R. St., & Benjamin, A. (2011). Performing desires: The dilemma of aspirations and educational attainment. *British Educational Research Journal, 37*(3), 501-517.

Dupriez, V., Monseur, C., Van Campenhoudt, M., & Lafontaine, D. (2012). Social inequalities of post-secondary educational aspirations: Influence of social background, school composition and institutional context. *European Educational Research Journal, 11*(4), 504-519.

Frye, M. (2012). Bright futures in Malawi's new dawn: Educational aspirations as assertions of identity. *American Journal of Sociology, 117*(6), 1565-1624.

Goyette, K., & Xie, Y. (1999). Educational expectations of Asian American youths: Determinants and ethnic differences. *Sociology of Education*, *72*(1), 22-36.

Guyon, N., & Huillery, E. (2016). *Biased aspirations and social inequality at school: Evidence from French teenagers.* LIEPP Working Paper No. 44.

Hart, C. S. (2012). *Aspirations, education and social justice: Applying Sen and Bourdieu*. A & C Black.


[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]

Jacob, B. A., & Wilder, T. (2010). *Educational expectations and attainment.* National Bureau of Economic Research.

Kao, G., & Tienda, M. (1998). Educational aspirations of minority youth. *American Journal of Education*, *106*(3), 349-384.

Khattab, N. (2003). Explaining educational aspirations of minority students: The role of social capital and students' perceptions. *Social Psychology of Education, 6*(4), 283-302.

_____. (2014). How and when do educational aspirations, expectations and achievement align? *Sociological Research Online, 19*(4), 61-73.

Kirk, C. M., Lewis, R. K., Scott, A., Wren, D., Nilsen, C., & Colvin, D. Q. (2012). Exploring the educational aspirations–expectations gap in eighth grade students: Implications for educational interventions and school reform. *Educational Studies, 38*(5), 507-519.

Maxwell, S. P., McNeely, C. L., & Carboni, J. L. (2016). Cultural capital efficacy in parental and student aligned expectations for postsecondary matriculation. *Journal of Education and Human Development, 5*(1), 1-12.

Mickelson, R. A. (1990). The attitude-achievement paradox among Black adolescents. *Sociology of Education, 63*(1), 44-61.

Odell, K. S. (1989). Gender differences in the educational and occupational expectations of rural Ohio youth. *Research in Rural Education, 5*(3), 37-41.

Pasquier-Doumer, L. & Brandon, F. R. (2015). Aspiration failure: A poverty trap for indigenous children in Peru?. *World Development, 72*(C), 208-223.

Ray, D. (2006). Aspirations, poverty, and economic change. *Understanding Poverty*, *1,* 409-421.

Reed, E. J. (2012). *An examination of the educational aspirations parents have for their children.* (Doctoral dissertation).The University of Iowa.

Rose, J., & Baird, J. A. (2013). Aspirations and an austerity state: Young people's hopes and goals for the future. *London Review of Education*, *11*(2), 157-173.

St. Clair, R., Kintrea, K., & Houston, M. (2013). Silver bullet or red herring? New evidence on the place of aspirations in education. *Oxford Review of Education*, *39*(6), 719-738.

Thompson, W. M., Janzen, S. A., Magnan, N. P., & Sharma, S. (2015). *Social drivers of aspirations formation and failure in rural Nepal*. Paper presented at 2015 AAEA & WAEA Joint Annual Meeting, July 26-28, San Francisco, California 205757, Agricultural and Applied Economics Association.

[ Downloaded from qjoe.ir on 2026-11-23 ]